

P A U L A M B U R

RICHARD KIVITI
RAAMATUVIITADEST

34023

PAUL AMBUR

RICHARD KIVITI
RAAMATUVIITADEST

T A R T U — 1 9 4 3

2

161413

A-14696

Meie raamatuviida-kultuuri arenemist võiks võrrelda kevadiste umbvetega, mis kogunevad siia-sinna kinkudele, põldudele ja aasadele küll lume alla ja lume peale. Need veed nõuavad palju päikest ja ka inimkäte jõudu, enne kui pääsevad voolama, jõuavad nirede, kraavide, ojade ja jõgede kaudu alles oma päriskoju. Nende voolu takistab sageli kaasaläinud talvine kõnts.

Umbes samasuguste kammitsate taha on takerdunud ka meie eksliibrise-kultuuri arenemine. Üksikud pioneerid — endale eksliibrise soetajad — on asunud üksikute sulavee-loigukestena üle maa, ilma ühenduseta ja üksteisest teadmata. Üksikud pioneerid-kunstnikud on olnud neid lombikesi ühendavaiks nirekesteks, umbvesi liikuma panevaiks, abistavaiks inimkäteks.

Pioneeride töö aga on olnud raske, vaevarikas ja vähe viljakandev. Selgitavast sõnast ja kujundatud kaunistest raamatuviitadest hoolimata on rohked raamatusõbrad määrinud oma väärtuslikke kõiteid templitega. Nad on seega alateadlikult edasi kandnud, austanud ning kummardanud pitsati ülevõimu, mille sümboliks oli omal ajal keisrikull, mis andis pitsatile väe ja võimu.

Üheks edukaks võitlejaks eksliibrise-kultuuri leviku eest on olnud kunstnik Richard Kivit, mees, kelle nime leiame arvukais raamatuis, millede illustreerijana ta on võitnud meie rahva üldise lugupidamise. Oma erksa värvimeele ja selge kujundusvõimega on ta vangistanud eriti meie noorte südameid. Raamatuillustraatorina on ta teeneid hinnatud Raamatufondi auhinnaga.

Kunstnik Richard Kivit on sündinud 11. märtsil 1888. aastal Tartus. Oma kunstilise hariduse on ta saanud von zur Mühleni juures Tartus ja professor Hans Hermanni juures Berliinis ning seda täiendanud paljudes kunstiasutistes, litograafiates ning trükikodades nii Saksamaal kui ka Eestis. Rakenduskunstnikuna litograafiates ja trükikodades töötades on ta omandanud oskuse nende võimaluste maksimaalseks kasutamiseks. Oma trükitavaid tööd viib ta kokkukõlla trükitehnika tegelikkude võimalustega.

Et kunstnik Richard Kivit illustraatorina on varakult kontakti sattunud raamatuga, siis on kaunis raamat ja selle kujundus tal alati südame lähedal olnud. Seetõttu pole ime, et ta õige varakult on hakanud looma ka kunstipäraseid raamatu omandimärke — eksliibriseid. On ju need üks osa raamatu kaunistamise kunstist, selle viimane järk, mis seega eeldab kõiki eelmisi kultuurilisi arenemistmeid.

Kõigest hoolimata pole R. Kiviti huvi eksliibrise vastu olnud pidev, vaid hüppeline. Ta loob raamatuviitu puhanguliselt, hooti. Jõulisemaid puhanguid võime tema selle ala loomingus märgata neli. Esimene neist langeb vabariigi algaastatesse 1919—1921, teise keskkohaks on Raa-

matuaasta, kolmanda puhangu lõikas pooleks vabariigi vägivaldne lõpp 1940. a. ja viimane algas 1942. a. lõpul ning on praegu täies hoos.

Kunstnikult saadud andmetel on tema esimene eksliibris loodud 1913. a. meremees Aleksander Nugisele. Vastavalt omaniku elukutsele kujutanud see laeva tormisel merel. R. Kivitist varem on eesti kunstnikest eestlastele eksliibriseid loonud ainult Kristjan Raud, kes ongi meie kunstipärase raamatuviida isa ja pioneer. Varakult Moskvasse siirdunud andekas Udo Ivask ei saa siin arvesse tulla, sest tema sellealaliseks tegevusväljaks oli vene intelligents.

R. Kiviti esimest eksliibrist pole käesolevate ridade kirjutajal olnud kahjuks juhus näha, sest seda pole üheski teadaolevas kogus. Kunstniku enda kogu ja arhiiv langesid aga 1941. aasta sõjasuvel Tartu suure tulikahju ohvriks. Samuti pole olnud võimalust näha ka tema paari-kolme järgmist raamatuviita. Nendeks on 1918. a. loodud Wittinghoffi ja 1921. a. loodud arstide Erlemanni ning Kallase eksliibris. Kunstniku mälu järgi kujutanud esimene maastikumotiivi, tagaplaanil stiliseeritud kindluse ja esiplaanil kivide ning varemetega. Erlemanni eksliibrisel lugenud surnupealuu läbi prillide paksu raamatut ja Kallase raamatuviidal istunud surm haul, voldiline mantel ümber, — motiiv tuletatud seega omaniku elukutsest.

R. Kiviti selle loominguperioodi võimeid saame aga hinnata säilinud raamatuviitade järgi. Nendeks on 1919. aastal loodud L. von Uexküll-Gyllenbandi, 1921. a. loodud Arnold Allase ja T(artu) T(rükitöölise) Ü(hisuse), 1923. aastal loodud Leonhard Raukase, 1925. a. loodud Erich

Sarve ja 1926. a. loodud Fritz Kurgo eksliibris. Kõik need raamatuviidad näitavad kunstniku mitmekesisust motiivides ja ka tehnikas. Joonise- ja klišeetehnika kõrval, mis hiljem saab talle kõige omasemaks, kasutab ta siin ka litograafiat.

Kui A. Allase raamatuviidal kasutatakse tavalist öökulli raamatuga ja F. Kurgo omal stiliseeritud laeva lainetel ning TTÜ eksliibrisel tavalist trükitehnikalist sümbolkulli värvivaltsi ja riivikuga, siis ülejäänutel on kasutatud sügavamõttelisi üldmotiive, mis raamatuviida omaniku vaimset mina iseloomustavad juba kaudsemalt ning nähtuna läbi kunstniku hingeprisma.

L. Raukase eksliibrisel kulgeb tee raske võlvkaare alt läbi vooremaastiku vastu kiirgavale päikesele. Päikesekiired tungivad võlvkaare alt selletagust hämarustki valgustama. See on nii motiivilt kui ka selle rakenduselt ebatavaline ja huvitav raamatuviit, samuti kui E. Sarve oma, millel on kujutatud liblikat ja ussikest rohukõrrel. Need mõlemad raamatuviidad jätavad motiivide tõlgendamiseks avarad võimalused.

R. Kiviti selle ajajärgu eksliibrise-loomingu tipuks tuleb aga pidada L. von Uexküll-Gyllenbandi raamatuviita, milles sügav idee on leidnud lihtsa ning sobiva esituse. Traavivaid musti ja valgeid hobuseid, kes tahavad vastu kitsa värava müüre puruks tormata, pidurdab paljude ohjadega õrn daamikäsi. Kui hobused peavad tähendama inimlikke kirgi, siis on kunstnik suutnud nendesse panna suurt hoogu ja metsikust, samuti kui daamikäesse õrnust ning küllaldast tahtejõudu nende kirgedele taltsutamiseks.

Sellesse ajajärku kuulub ka 1930. a. loodud Otto Freymuth-Galgenbergi raamatuviit kolme võlla küljes rippuva kolme pooduga.

Seejärel pole kunstnik mõni aasta eksliibriseid loonud. Alles Raamatuaastal, mil eksliibrise heaks tehti ametlikult ulatuslikumat propagandat, hakkab ta jälle selle pisi-graafika haruga tegelema.

Ta rakendab enda raamatuviida propageerimise teenistusse ja valmistab k/ü. „Looduse“ ülesandel rea eksliibrise kavandeid, mis kirjastus eksliibrise valmistamise õhutamiseks oma tellijaskonnale ning ärisõpradele laiali saadab. Kavandid on nimetud. Iga tellija võib kunstniku poolt määratud kohta lasta trükkida oma nime.

Seega ei lastud neid käiku universaal-eksliibristena, mida igäüks võib soovitud arvul osta, raamatusse kleepida ja määratud kohta oma nime kirjutada.

Mitmeid kavandeid tuleb pidada eriti õnnestunuks, nagu surm vikatiga tigu seljas, sfinks avatud raamatul, kull kuusiku kohal tuvikest püüdmas, urikivi jt. Paljud kavandid leidsidki omandamist, mõned isegi mitme isiku poolt. Nii said nende kavandite alusel eksliibrise omanikeks Eduard Kaan, K. Leibur, Alfred Mumme, J. Tamm, Nikolai Vellner jt. Osa kavandeid on aga seni jäänud alles omanikuta ja kasutamata.

Samast 1936. aastast on pärit ka H. Michelsoni ja Ernst Seimi eksliibris. Esimene neist rõhutab omaniku idealistlikke omadusi. Sabakuues mees kepiga sammub tuleleegis põleva tarkuslaeka poole, millel on avatud raamat. Teine aga kriipsutab alla omaniku majandusmehe-huviseid, kujutades kaubandusmärgi ja rataste taga tehaste

hooneid suitsvate korstnatega. Ideeliselt on seega mõlemad eksliibrised tugevasti rõhutatud motiiviga ning küllalt selged.

Paariaastase vaikimise järel puhkeb R. Kiviti looming sel alal uuele õitsele 1939. aastal. Kahjuks pole aga sellegi ajajärgu looming meile kõik kättesaadav. Osa R. Kiviti loodud raamatuviitade omanikke on siirdunud koos eksliibristega Saksamaale. Meile kättesaadavaski osas on kunstniku selle perioodi annus kõrgeväärtuslik, ideerikas, huvitav, omapäraselt paeluv ning eksliibrisekultuuri kõrget taset märkiv.

Kõigepealt tuleb mainida, et kunstnik sulejoonise- ja klišeetehnika kõrval on õnnestunult katsetanud eksliibrise paljundamiseks rakendada ofsett-tehnikat, mis annab kujutusele sügavuse ja pehmuse. Sel alal on kahtlemata parimaiks Leonhard Kahli ja Eduard Pruksi eksliibris, millede motiivid mõlemal on võetud omaniku elukutsesest. Samuti hea on ka kunstniku tütre Dagmar Kiviti raamatuviit.

Klišeetehnikas paljundatuist tuleb sellest ajajärgust parimaks pidada Tahvet Koppeli eksliibrist, kus maastikku kujutatud suurel inimnäol mees hobuse ja adraga künnab otsaesisele kortse. Ideeliselt samuti tugevad ja rakenduselt uudsed on Imre Pullmanni ja Oskar Kopluse raamatuviit. Kunstniku humoristliku meele rakendamise võimalust eksliibrise kujundamisse tõendab Aado Valmeti raamatuviit.

R. Kiviti sellele viljakale ja kõrgetasemelisele eksliibrise loomise perioodile tegid vägivaldse lõpu 1940. a. suvised sündmused. Mitmed väga huvitavad tema loodud eksliibrised jäid olude järsu muutumise tõttu klišeeri-

mata ja paljundamata. Hiljem on nende omanikud bolševikkude poolt küüditatud või põlenud ning oma alatistest elukohtadest laiali paisatud.

Nii on tema selle ala väärtuslikust loomingust rohkesti jäädavalt kaotsi läinud.

Valdavas enamuses on kunstnik sel perioodil katsunud eksliibriste motiivid tuletada nende omanikkude elukutsest. Ta ei hülga aga ka täielikult üldmotiive, mis annavad kunstnikule võimaluse esile tuua raamatuviida omaniku sisemist sügavamata mina.

Uus eksliibriste tootmise puhang vallutab kunstniku jälle 1942. aasta lõpul, millal ta loob lühikese aja jooksul mitmed väga huvitavad, omapärased ja ideeliselt uued eksliibrised. Parimaiks saavutisiks sellest ajast tuleb pidada Leonhard Mertensi, Richard Mölderi, Raimund Haabvere ja Novella Kukemelki eksliibriseid.

Leonhard Mertensi eksliibrisel on omaniku salajased südamesoovid edasi antud diskreetse tagasihoidlikkusega. Esialgu paistab, et seal on kujutatud merekaldal kasvava üksiku puu all suur viulivõti, mille otsas istub laulev lind. Viiulivõtme domineerivus tundub võõrastavana. Sellele seletust otsides leiame aga lainete harjadest moodustatud viis noodijoont ning kohe istub viulivõti oma õigel kohal ja meri ning kogu pilt on saanud sümboliseeritult sootuks uue valguse.

Samasuguse diskreetseusega annab kunstnik edasi ka Novella Kukemelki ja Richard Mölderi sisemist olemust. Esimese eksliibrisel on kujutatud avatud raamat. Selle ühel lehel on arved ja teisest võrsuvad nelgiõied, millel istub mesilane. Siin on sümboliseeritud omaniku virkust

ja tasakaalu majandusliku ning kunstilise meele vahel, mille tulemuseks on vasakul kujutatud täidetud külluse-sarv. Trükkal R. Mölderi tõeline olemus ja mina on koon-datud paksu raamatuköitesse, mille kaanel peale omaniku nime on veel tuulik ja raamatut kandev mees. R. Haab-vere raamatuviidal on kunstipäraselt jäädvustatud Tartu ajalooline Kivisild, mis 1941. a. suvel õhku lasti.

Tuleb tõsiselt kahetseda, et R. Kivit seni on eksliibriste tootmisel kasutanud peamiselt sulejoonise- ja paljunda-misel klišeetehnikat. Seetõttu pole tema ideeliselt tuge-vasti läbitöötatud, tehniliselt viimistletud ja sisus ning vormis kokkukõlla viidud raamatuviidad kunstiliselt kül-lalt väärikat hindamist leidnud. Samade ideede, motii-vide, tehnilise viimistluse ja kunstilise kujundusjõu juu-res oleksid samad eksliibrised mõnes kõrgema väärtusega originaalgraafikas, nagu vasegravüüris, ofordis, mezzotintos või mõnes teises originaalpaljundus-tehnikas, mär-kinud meie raamatuviida imetlemisväärset kõrget kuns-tilist taset.

Eksliibriste loojana on R. Kivit olnud mitmekesine, uusi ideid ja motiive otsiv. Neis motiivide otsinguis on teda alati juhtinud üks püüd: tuua esile omaniku sügavat, paremat ja sisemist mina, mis kannab ta raamatukogu, määrab selle valikut ja hingestab tema kodu ning kogu ümbrust. Neis otsinguis pole ta takerdunud kujunenud šabloonidesse ega põhimotiividesse, vaid on püüdnud ise vabalt leida ja kujundada.

Kunstniku äsjapuhkenud loomisperiood kestab. Oma meisterliku küpsusega võib ta pakkuda üllatavaid uudi-seid. Seniste tulemuste ja taseme tõttu on meie raamatu-sõbrad neid ka õigustatud temalt nõudma.

Seni on R. Kivit loonud järgmised eksliibrised (+ märgituid pole ülevaate koostajal olnud võimalust näha):

1. Arnold Allas, 1921; 2. + Hildne Bittner, 1939; 3. + Franz Otto Bittner, 1939; 4. + Dr. W. Erlemann, 1921; 5. Otto Freymuth-Galgenberg, 1930; 6. Raimund Haabvere, 1942; 7. Raimund Haabvere, 1942; 8. Eduard Kaan, 1936; 9. Leonhard Kahl, 1939; 10. + Dr. H. Kallas, 1921; 11. Dagmar Kivit, 1940; 12. Oskar Koplus, 1940; 13. Silver Koppel, 1940; 14. Tahvet Koppel, 1940; 15. Novella Kukemelk, 1942; 16. Fritz Kurgo, 1926; 17. + Ferdinand Laja, 1940; 18. K. Leibur, 1936; 19. Leonhard Mertens, 1942; 20. H. Michelson, 1936; 21. Alfred Mumme, 1936; 22. Rich(ard) Mölder, 1942; 23. + Aleksander Nugis, 1913; 24. Eduard Pruks, 1940; 25. David Pasternak, 1940; 26. Imre Pullmann, 1940; 27. Leonhard Raukas, 1923; 28. Salme Rebane, 1942; 29. Erich Sarv, 1925; 30. Ernst Seim, 1936; 31. + Georg Stahlberg, 1921; 32. J. Tamm, 1935; 33. TTÜ, 1921; 34. L. von Uexküll-Gyllenband, 1919; 35. Aado Valmet, 1940; 36. + Wittinghoff, 1918; 37. Nikolai Vellner, 1936.

EX LIBRIS

L von Uexküll-
Gyllenband

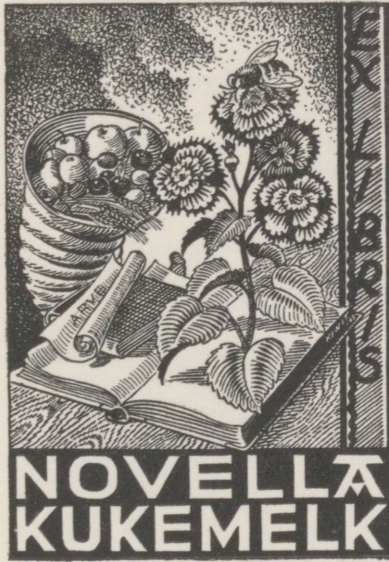
Ex bibl. univ. Tart.

EX LIBRIS

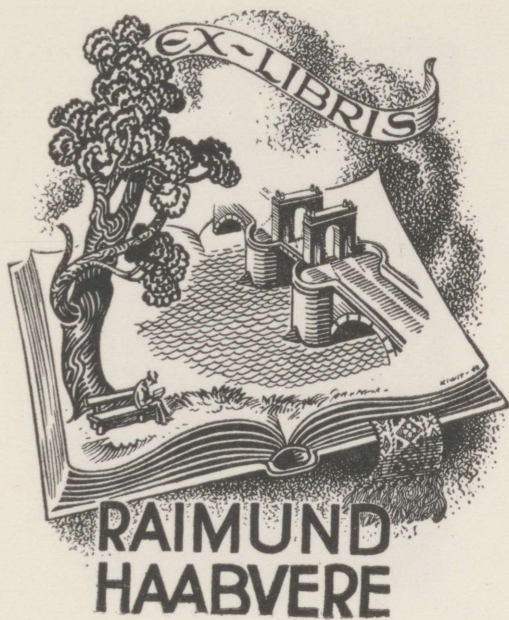

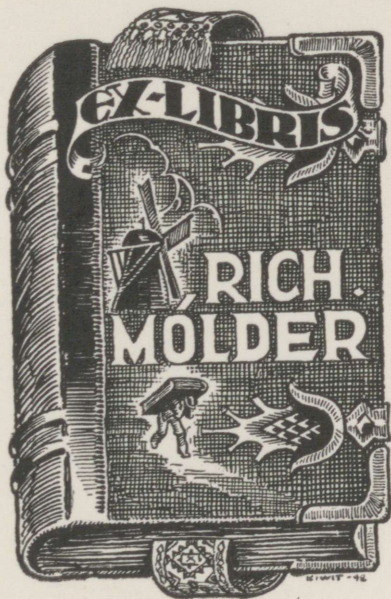
TAHVET
KOPPEL

S I S U K O R D

RICHARD KIVITI RAAMATUVIITADEST	5
EX LIBRIS L. von UEXKÜLL-GYLLENBAND	15
„ ERICH SARV	17
„ TAHVET KOPPEL	19
„ AADO VALMET	21
„ NOVELLA KUKEMELK	23
„ LEONHARD MERTENS	25
„ RAIMUND HAABVERE	27
„ RICH. MÖLDER	29

SEDA TEOST ON TEHTUD
VIISKÜMMEND NUMMERDATUD
JA AUTORI POOLT SIGNEERITUD
ÄRATÖMMET „POSTIMEHEST“ NR. 42.
20. VEEBRUARIL 1943. AASTAL
SELLE EKSEMPLARI NUMBER ON:

